

УДК 821.161.2:81'42

А. М. Манькоаспірант кафедри української літератури
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка**ПОЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ «ДОЛЯ» У КОНЦЕПТУАЛЬНИХ
ІДІОСФЕРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА ІВАНА НИЗОВОГО**

У статті здійснено спробу компаративного аналізу особливостей змалювання поетичного концепту «доля» у концептуальних ідіосферах Т. Шевченка та І. Низового. На основі великого обсягу поетичного матеріалу простежено спільні й відмінні риси в ідейно-змістовому плані та плані вираження концепту, що розглядається, у творчості обох митців.

Ключові слова: доля, ідіосфера, концепт, лірика.

Постановка проблеми. Проблема безталання віддавна хвилювала людей. Практично її висвітлювали люди мистецтва, зокрема митці художнього слова, як правило, такі твори мали автобіографічний характер. При цьому мотив долі в нерозривному поєднанні з її протилежним полюсом – недолею – набуває концептуального значення.

Широко і досить схоже представлений концепт «доля» у творчості поетів Тараса Шевченка та Івана Низового, що зумовлено життєписом обох митців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Калашник [1], Л. Кравець [2], А. Манько [3], Л. Масенко [4], В. Отрошко [5] у своїх мовознавчих та літературознавчих дослідженнях представляють спроби інтерпретацій концепту «доля» у творчому доробку Т. Шевченка, однак це питання, попри науковий розгляд, навряд чи можна вважати вичерпаним, адже кожне нове академічне дослідження стає поштовхом для подальших наукових узагальнень.

Концепт «доля» у творчості І. Низового досі не був представлений у наукових розвідках. Вивчення окремих мовознавчих і літературознавчих аспектів у творчості поета займалися О. Бондаренко [6, с. 3–12], Г. Виноградська [7], Л. Колесникова [8], О. Кравчук [9], А. Манько [10], О. Неживий [11], Л. Низова [12], І. Ніколаєнко [13], Т. Пінчук [14].

Мета статті – здійснити компаративне дослідження особливостей змалювання поетичного концепту «доля» у концептуальних ідіосферах Т. Шевченка та І. Низового.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні когнітивний напрям у вивченні художнього тексту стає усе більш популярним. Центральним поняттям у ньому є концепт, а також одиниці нижчого порядку – підконцепти, вузлові форми реалізації концепту, та концептосфери або концептосистеми, що є сукупностями концептів певного індивіда.

І. Постолова і Л. Зана вважають, що «для глибшого аналізу твору доречно розподілити його цілісний семантичний простір на дрібніші значеннєві утворення – концепти» [15, с. 33].

Поняття концепту вживається у багатьох галузях науки. Не є винятком і літературознавство. І. Дишлюк у своїй розвідці виокремлює поняття поетичного концепту, який «у поетичному тексті виконує роль «емоційної координати» [16, с. 100], навколо якої обертаються інші образи, що разом і становлять сюжет поезії» [17, с. 32].

«Доля» – один із центральних поетичних концептів у концептуальній ідіосфері Т. Шевченка. І. Низовий, будучи гідним нащадком поетичного таланту Т. Шевченка та його послідовником, не оминає цього концепту й у власному творчому доробку. При цьому згадані концепти у творчості обох поетів звучать фактично в унісон: «*Писав Шевченко свій «Кобзар» / В наш час, / В моїм селі?! / Таж я вчитував у нім / Про себе, / Про мою / Сирітську долю, / Рідний дім / В колгоспному «раю»!*» (І. Низовий «Старі, поживкли та крихкі...») [18, с. 19–20].

Л. Суворова зазначає, що «концептосфера автора (ідіосфера) конструюється з системи асоціативних та конотативних вузлових центрів, своєрідної множини точок, які, нагадуючи

собою павутину, утворюють складну синтетично-аналітичну єдність. Зміст концептуального простору визначається культурним, науковим, загальнонаціональним досвідом автора, дискурсивними тенденціями, історичними умовами та світоглядно-філософськими орієнтирами тієї чи іншої епохи» [19, с. 299].

Доля – це «поняття, що виражає релігійно-ідеалістичне уявлення про надприродну силу, що зумовлює усі події у житті людей... У нефілософському смислі поняття долі вживається також для вираження збігу обставин у житті людини і цілого народу» [20, с. 467].

І. Дзюба у монографії «Тарас Шевченко. Життя і творчість» для характеристики долі Кобзаря підбирає такі епітети: «незвичайна», «ні з чим не зрівнянна» [21, с. 686]. Напівкріпацьке життя (24 роки кріпацького життя з 47 прожитих), 10 років у засланні, більше трьох років під постійним наглядом поліції – такі непрості життєві умови випали на долю великого українського Кобзаря, якому було відведено лише дев'ять років для життя вільною людиною. Натомість доля обдарувала митця багатьма талантами в різних галузях мистецтва: образотворчому, графічному, мистецтві художнього слова.

Д. Нитченко у своїй праці «Живий Шевченко» писав: «На своєму життєвому шляху наш поет мав дуже багато горя і поневірянь, чим, здається, не може похвалитись жодний письменник у світі, крім, хіба, українських письменників у підсоветській Україні...» [22, с. 204]. Таким письменником і поетом був Іван Низовий (1942–2011 рр.).

І. Низовий зовсім рано лишився круглим сиротою: батька не знав, а матір загинула під обвалом у глинищі в півторарічному віці поета. Його будинок ще до народження поета було знищено ворожою бомбою, а притулком став сирий льох, де в січневу неgodу народився митець. Суворі життєві «університети», безгрошів'я, передчасна смерть від тяжкої хвороби [23] – такою була доля митця.

І. Низовий разом зі своєю старшою сестрою Людмилою виховувалися під надійним крилом бабусі, але жахливі нестатки суттєво розбавляли життя темними кольорами: «Худющими були роки дитячі, / Однак була щаслива та пора! / Здавалося: в селі твоїм бідують, / Буває, що від слабості і мруть, / Зате ж повсюди / рай земний будують, / Про голод і не знаючи, мабуть... / Нічого, що коростяві ми стали / І ні в

чому піти у перший клас...» (І. Низовий «Новела-спомин») [24, с. 106].

О. Бондаренко у своїй розвідці про Івана Низового зазначала: «Як вони виживали, чим годувались, у що вдягалися – Господь один знає, бо лише Він рятував (і врятував) цих двох горобенят від лютої напасти, злих людей, вчинків, які могли зламати життя. Та ще – ота велика українська сільська моральність, яку витавровували колективізації, голодомори, ворожі навали, сибірські табори, тотальне споювання та зубожіння – і не витравили дотла. Та ще – дітклива й ніжна душа...» [6, с. 5].

І. Низовому, як і Т. Шевченку, була вготована не проста доля в історично складні для України часи, саме тому звернення до концепту «доля» в їхніх ідіосферах є неминучим і закономірним, виходячи із життєписів поетів.

У змалюванні концепту «доля» Т. Шевченко не пориває з народними традиціями. Цей концепт у його творчості в ідейно-змістовому плані та плані вираження часто тотожний національній міфологемі долі – це й богоданість долі, і добра доля та доля-фатум, і мотив пошуку долі, й антропоморфний образ жінки-долі, утворений шляхом персоніфікації, і наявність постійних епітетів та апостроф. У творчості ж І. Низового цей концепт набуває власне індивідуально-авторського забарвлення, хоча форми його художнього вираження мають досить багато спільних рис з ідіостилем його попередника.

Концепт «доля» у творчості обох митців виражено за допомогою образу, часто персоніфікованого, власної тяжкої долі, долі інших ліричних героїв (жінки, сироти, козака тощо) та загалом долі свого народу як збірного образу.

У ліриці обох поетів утверджується думка про унікальність людської долі. Людська доля – це конкретна дорога, для кожного своя, якою людина за власним бажанням чи проти волі мусить торувати впродовж життя: «У всякого своя доля / І свій шлях широкий: / Той мурує, той руйнує...» (Т. Шевченко «Сон» («У всякого своя доля...»)) [25, с. 206]; «це доля що образ дороги / прибрала / не розставивши міт / не намітивши орієнтирів / не назвавшись ніяк / в незбагненне кудись потекла...» (І. Низовий «така довга-предовга-довжезна дорога...») [24, с. 76].

Будучи глибоко віруючими людьми, хоча й часто виступаючи богоборцями, митці змальовують концепт «доля» не простим збігом обставин у житті людини, а надприродною силою, якою Бог наділяє кожного від народження. У Т. Шев-

ченка читаємо: «Господь не забуде... / І пошле їм добру долю / Од віка до віка» (Т. Шевченко «Псалми Давидові», псалом 132 «Чи є що краще, лучче в світі...») [25, с. 303]; «Доле, де ти, доле, де ти? / Нема ніякої! / Коли доброї жаль, боже, / То дай злої! злої!» (Т. Шевченко «Минають дні, минають ночі...») [25, с. 306]; «Тихенько богу помолюсь. / Молися й ти, з святого неба / На тебе, серце, не зійшла / Твоя і доля і недоля» (Т. Шевченко «І станом гнучим, і красою...») [25, с. 510]; «Пошли їй, господи, подай! / Подай їй долю на сім світі / І більш нічого не давай» (Т. Шевченко «N. N.» («Така, як ти, колись ліля...»)) [25, с. 538].

Про богоданість долі йдеться й у поезіях І. Низового: «...і вищої в житті не знаю честі, / аніж стоять хрестом на перехресті / своєї долі! Боже всеблагий, / наснаж мене» (І. Низовий «...і вищої в житті не знаю честі...») [26]; «І серце трудиться / з останніх, можливо, сил, / бо ж доля моя, безсудниця, / моїх не жаліє крил... / Пишу, щоб з пуття не збитися, – / для мене це, знаю вже, / важливіше, ніж молитися! / А Бог мене береже!» (І. Низовий «Неправда, що я знедолений...») [27, с. 69]; «Прожитим днем завдячуй долі / І Господу на небесі, / І колоску, що в чистім полі / В росі купасться, в ясі» (І. Низовий «Прожитим днем завдячуй долі...») [28, с. 54]; «Лиш двоє – Бог і скульптор – / Ліплять з глини / Безсмертний образ смертної людини. / Та тільки доля наша і дорога / Залежні від одного лише Бога» (І. Низовий «Вкотре – про відоме») [29, с. 161]; «На чужих манівцях заблудився. / Притомився – присів на моріг. / Помолився – подякував Богу, / Адже Він / Серед тисячі доль і доріг / Мені визначив долю таку / І дорогу!» (І. Низовий «Ані чину тобі, ні звання...») [30, с. 30].

Аналізуючи творчий доробок обох митців, можна констатувати неоднозначне ставлення до своєї долі в поезіях Т. Шевченка та І. Низового.

Обидва поети зазначають, що їм була вготована немилостива доля перебування на чужині (у Т. Шевченка – поза межами Батьківщини, у І. Низового – поза межами малої батьківщини, у зросійщеному краї): «...Доля приборкала / Меж людьми чужими» (Т. Шевченко «Н. Маркевичу») [25, с. 65]; «Жив би оце у Марківці... / Жаль, що застряг в Луганську я, / де весь масив Зарічний / припнутий до базарчика, / мов дреза-коза... / Долею розциганською / втішився митар вічний...» (І. Низовий «Жив би оце у Марківці...») [31, с. 53]; «Ані в Сумах, ні в Львові вже не свій

я, / Хоч і кровний, та на віддалі зчужів: / Відщепився, розщепився і розвіявся / По бездоллю, де ні краю, ні межі...» (І. Низовий «Мое покаянне літо») [32, с. 85].

У Т. Шевченка та І. Низового доля найчастіше набуває трагічного звучання. Саме тому вона реалізується через поєднання зі словами, які уособлюють печаль, страждання, нещастя чи навіть смерть: «**Журбою / Не накличу собі долі, / Коли так не маю**» (Т. Шевченко «Думи мої, думи мої...», 1839 р.) [25, с. 51]; «**Із самого неба / Долю виплачу сльозами...**» (Т. Шевченко «Наймичка») [25, с. 270]; «...А той рветься / З усієї сили / **За долею... от-от догнав / І – бебех в могилу!**» (Т. Шевченко «Невольник») [25, с. 237]; «**Шукав долі в чужім полі / Та там і загинув. / Умираючи, дивився, / Де сонечко сяє...**» (Т. Шевченко «Думка» («Тяжко-важко в світі жити...»)) [25, с. 23]; «**Найду долю – одружуся, / Не найду – втоплюся**» (Т. Шевченко «Як маю я журитися...») [25, с. 473]; «**Чи доля так оце зробила? / Чи мати богу не молилась, / Як понесла мене? Що я – / Неначе люта змія / Розтоптана в степу здихає, / Захода сонця дожидає. / Отак-то я тепер терплю / Та смерть із степу виглядаю**» (Т. Шевченко «Хіба самому написать...») [25, с. 485]; «**Рудать, і долю проклинають, / І сивіть, кленучи. / І горе! / Умреш еси на самоті...**» (Т. Шевченко «Неофіти») [25, с. 519]; «**Кленучи доленьку свою, / Повісилась**» (Т. Шевченко «Колісь-то це, во время оно...») [25, с. 567]; «**Здається, всі вузли вже зав'язав, / І доля розв'язати їх безсила, / Та викотилась з віч морська сльоза / І всі вузли, мов шпаклі, розмочила**» (І. Низовий «Здається, всі вузли вже зав'язав...») [33, с. 75]; «**За кожен день, відпущений мені, / Я щиро вдячний Господу і Долі, / Терпляче перенешу смертні болі...**» (І. Низовий «За кожен день, відпущений мені...») [34, с. 15]; «**Від гіркоти – чи доля вже така – / Став почуватись глибоко нещасним, / Самотнім, як ніколи...**» (І. Низовий «Як ж бо ти, калино, прегірка...») [34, с. 81]; «**Чекалося / Світлішої долі. Одначе – / Не випало... Так починалося / Життя моє напівсобаче / І так по-собачому скиглитись / У старості! В клітці кімнати / Заціпивсь до болю у вилицях – / По-людськи би не закричати!**» (І. Низовий «Понижений до первозданності...») [35, с. 73–74].

В одних поезіях у запалі Т. Шевченко часто сам вдається до проклять своєї долі, в інших – діє опосередковано через своїх персонажів:

«Не питали б люде, що в мене болить, / Не питали б, за що проклинаю долю» (Т. Шевченко «Думи мої, думи мої», 1839 р.) [25, с. 50]; «Нумо знову / Людей і долю проклинать... / Долю за те, щоб не спала / Та нас доглядала. / А то бач, що наробила: / Кинула малого / На розпутті, та й байдуже» (Т. Шевченко «А нумо знову віршувать...») [25, с. 384]; «Будете орати / Мене стиха та, орючи, / Долю проклинати» (Т. Шевченко «Ой чого ти почорніло...») [25, с. 440]; «Бодай тобі, доле, / У морі втопитись, / Що не даєш мені й досі / Ні з ким полюбитись» (Т. Шевченко «Не топлю високою...») [25, с. 444]; «Дивуєтесь, що спотикаюсь, / Що вас і долю проклинаю, / І плачу тяжко, і, як ви...» (Т. Шевченко «Чи то недоля та неволя...») [25, с. 512].

Однак уже в інших поезіях спостерігається деяка смиренність, що є результатом глибоких роздумів над власною долею, життєвого досвіду, прагнення спокою та гармонії з собою. У такому спокійному сприйнятті долі поезії Т. Шевченка та І. Низового стають фактично співзвучними – у них вчувається дух гармонії та примирення з собою, зі своєю долею: «Самому чудно. А де ж дітись? / Що діяти і що почать? / Людей і долю проклинать / Не варт, ей-богу» (Т. Шевченко «Самому чудно. А де ж дітись?...») [25, с. 366]; «Ми не лукавили з тобою, / Ми просто йшли; у нас нема / Зерна неправди за собою. / Ходімо ж, доленько моя!» (Т. Шевченко «Доля») [25, с. 531]; «Прийшло до мене втомлене поліття / І роздуми достиглі принесло: / Хвилинка щастя варта півполіття, / Хвилинка горя варта півполіття... / Спасибі ж долі, що воно було – / Хвилин цих двох миттєве многоліття!» (І. Низовий «Прийшло до мене втомлене поліття...») [36, с. 27]; «На долю скаржитись таку / (постійну на моїм віку) / все ж грішно перед світом / і синьожовтоцвітом! / Було всілякого в житті, / що слабого жахало...» (І. Низовий «По оксамиту жовтизна...») [31, с. 29]; «Починаю дорожити кожним днем, / Подарованим чи долею, чи Богом, / Стережуся – вже не граюся з вогнем, / Вдячно кланяюся пройденим дорогам» (І. Низовий «Починаю дорожити кожним днем...») [37, с. 38].

Однак така смиренність стосовно власних долі у поезіях Т. Шевченка та І. Низового не є виявом слабкості чи байдужості. Це просто вияв фундаментальної християнської чесноти, а також перепочинок перед новим боєм із власною лихою долею та несправедливою долею свого

народу. Життєпис і творчий спадок обох яскраво свідчать про нескореність духу митців: «Споконвіку Прометей / Там орел карає, / Що день божий довбе ребра / Й серце розбиває. / Розбиває, та не вип'є / Живущої крові, – / Воно знову оживає / І сміється знову. / Не вмирає душа наша, / Не вмирає воля» (Т. Шевченко «Кавказ») [25, с. 284]; «Радіючи, що долі не скорився / Під тягарем неспланих боргів; / Що не змирився з волею «богів / Земних» – їх розвінчала тимчасовість; / Що гідність не пропив свою і совість / І не піддався силі ворогів» (І. Низовий «Осінньопізній, вийшов з берегів...») [38, с. 42].

Цікавими є приклади персоніфікації долі у творчості обох митців. У Т. Шевченка читаємо: «...А з торбини / Виглядає доля, / Мов дитинка; а він її / Лає, проклинає / І за чвертку закладає – / Ні, не покидає! / Як реп'ях той, учепиться / За латані поли... / Така-то доля тая, / Хоч і не шукайте: / Кого схоче – сама найде, / У колісці найде» (Т. Шевченко «Невольник») [25, с. 237]; «В того доля ходить полем – / Колоски збирає; / А моя десь, ледащиця, / За морем блукає» (Т. Шевченко «Думка» («Тяжко-важко в світі жити...»)) [25, с. 22]; «Пішов же я світ за очі, / Доля заховалась» (Т. Шевченко «Як маю я журитися...») [25, с. 473]; «Ти не лукавила зо мною, / Ти другом, братом і сестрою / Сіромі стала. Ти взяла / Мене, маленького, за руку / І в школу хлопця одвела... / «Учися, серденько, колісць / З нас будуть люде», – ти сказала... / А ти збрехала» (Т. Шевченко «Доля») [25, с. 531].

Персоніфікація долі властива й поезіям І. Низового, де вона, як і у творчості Т. Шевченка, набуває антропоморфічних жіночих рис «Хто єси? Що іси?» – / Мене доля пита, / Я ж кажу їй: / «Поет-самозванець!» ... / Я живу-доживаю – / Нічий! / Всюди знаний, / Як той сіроманець – / Страхолюдний блукалець нічний... / Я ж – поет-самозванець!» (І. Низовий «Я селяк, сирота-сірота...») [39, с. 18]; «Доля повелася надто грубо / З ніжністю моєю: / Поманила, / Обняла – / І поламала крила» (І. Низовий «Я прожив життя своє бездарно...») [40, с. 40]; «Обнімаю долю-недоріку / Над потоком вічної ріки... / Недоріку-долю обнімаю / І щасливим чуюся в житті» (І. Низовий «Не навчився жити – й не навчуся...») [41, с. 19].

Для лірики Т. Шевченка та І. Низового також характерне метафоричне введення концепту «доля» у пейзажні замальовки: «Та посійся добрим житом, / Долею полийся! / Розвернися

ж на всі боки, / Ниво-десятино!» (Т. Шевченко «Не нарікаю я на Бога...») [25, с. 575]; «Моє маленьке юнацьке серце / Вмістило в себе високе небо, / Вмістило в себе велике сонце, / Вмістило в себе весь світ під сонцем... / З великим світом, з гарячим сонцем / Воліє серце ділити долю – / І сльози щастя, і сльози болю» (І. Низовий «Моє маленьке юнацьке серце...») [42, с. 11]; «Посадив я нову деревину, / Не чужу, а свою деревину: / На безмежному полі долі – / Гомінкий пагінець тополі» (І. Низовий «Як рубали мою тополю...») [43, с. 28–29]; «І вже не погарцюю / Степом долі в пошуках коша – / В старця перевтілюсь волоцюга, / Злиднями придушена душа...» (І. Низовий «Все життя я прагнув ідеалу...») [44, с. 72].

Часто Т. Шевченко та І. Низовий небезпідставно вдаються до епітетів з негативною конотацією для зображення власних і людських доль. Серед них можна виокремити такі:

– **«страдницька»**: «безмежно втішений дарами / за долю страдницьку мою» (І. Низовий «Спасибі, осене, за сивий досвід...») [45, с. 120];

– **«примхлива»** або **«все примхлива»** – **оказіоналізм І. Низового**: «Порушується стала рівновага – / примхлива доля терези гойдає» (І. Низовий «Порушується стала рівновага...») [46, с. 33]; «Дастьбо, повернеться лицем / До мене доля всепримхлива...» (І. Низовий «Дастьбо, повернеться лицем...») [47, с. 60]; «А щастя в інший бік гребе, / Твоєму протилежний, / Тож не обдурюй сам себе, / Що, буцім, незалежний / Від примхи долі» (І. Низовий «А щастя в інший бік гребе...») [48, с. 50]; «Не жура, що в кишені діра / І злидота з діри визира, – / Це лиш долі примхливої гра» (І. Низовий «І прийшла довгождана пора...») [49, с. 55];

– **«лукавая»**: «О доле! / Лукавая доле!» (Т. Шевченко «Княжна») [25, с. 350]; **«Як же тебе не проклинать, / Лукавая доле / Не проклену ж тебе, доле...»** (Т. Шевченко «А нумо знову віршувать...») [25, с. 384];

– **«зла»**: «Чому мені злої долі, / Чом віку не збавиш?» (Т. Шевченко «Наймичка») [25, с. 270]; «Озовітеся ж, заплачте, / Німії, зо мною / Над неправдою людською, / Над долею злою» (Т. Шевченко «Відьма») [25, с. 314]; «Тепер же злої тії долі, / Як бога, ждати довельось. / І жду її, і виглядаю» (Т. Шевченко «В неволі тяжко, хоча й волі...») [25, с. 335];

– **«лиха»**: «І Трахтемиров геть горою / Нечепурні свої хатки / Розкидав з долею лихою, / Мов п'яний старець торбинки» (Т. Шевчен-

ко «Сон» («Гори мої високії...»)) [25, с. 355]; «У тім селі на безталання / Та на погибель виріс я, – / Лихая доленька моя!...» (Т. Шевченко «Варнак») [25, с. 386]; «Там батько, плачучи з дітьми... / Не витерпів лихої долі, / Умер на панщині!» (Т. Шевченко «Якби ви пішли, паничі...») [25, с. 505];

– **«прегірка»**: «Та вже й не знаю, / Хто я є, / Хто син мій і дочка: / Чи в них – продовження моє, / Чи – доля прегірка...» (І. Низовий «Один мій дід – Великород...») [50, с. 12];

– **«собача»**: «Я в Луганську собі посміюся, / А в далекому Львові поплачу – / Пом'яну свою долю собачу / І людською недолею втруся» (І. Низовий «Я в Луганську собі посміюся...») [40, с. 7].

Епітети з позитивною конотацією найчастіше використовуються поетами у змалюванні вимріяної долі, а не реального фатуму, який важким тягарем ліг на плечі обом авторам. У такому разі митцями використовуються епітети:

– **«легка»**: «Я так позаздрити хотів / «Хрещеникам легкої долі», / Бо сам собі осточортів, / Чужі присвоюючи болі. / І не позаздрив...» (І. Низовий «Про тих, самовдоволених») [50, с. 21];

– **«добрая»**: «...Молила, / Щоб доля добрая любила / Її дитину» (Т. Шевченко «І виріс я на чужині...») [25, с. 424];

– **«світла»**: «Живу в забутті та захланності, / В павучі потрапивши сіті / Нужди і злидотти. / Чекалося / Світлішої долі» (І. Низовий «Понижений до первозданності...») [35, с. 73–74];

– **«золота»**: «Даруй мені, о доле золота, / Пів-сонячного-променя / В кінці / Дороги!» (І. Низовий «Даруй мені, о доле золота...») [52, с. 122];

– **«свята»**: «Сиди ж один собі в кутку. / Не жди весни – святої долі! / Вона не зійде вже ніколи / Садочок твій позеленить, / Твою надію оновить!» (Т. Шевченко «Минули літа молодії...») [25, с. 579];

Для змалювання концепту «доля» Т. Шевченко та І. Низовий також вдаються до багатства риторичних фігур, зокрема:

– **риторичних запитань**: «Хто ж пошле нам спасеніє, / Верне добру долю?» (Т. Шевченко «Псалми Давидові», псалом 52) [25, с. 300]; «Чи є ж таки на сім світі / Слухняная доля? / Ох, якби-то...» (Т. Шевченко «Сова») [25, с. 199]; «Де та доля пишається? / Чи то в шинках з багачами? / Чи то в степах з чумаками? / Чи то в полі на роздоллі / З вітром віється по волі?» (Т. Шевченко «Ой по горі роман цвіте...»)

[25, с. 538]; «Примхлива доле, / Що ж ти заповідяла мені?! / Серце кволе й голе, без броні, / Вщерть налляте незболимим болем» (І. Низовий «Мудрим вже ніколи я не стану...») [49, с. 56];

– **риторичних звертань**: «О доле моя! Моя країно! / Коли я вирвусь з цієї пустині?» (Т. Шевченко «А.О. Козачковському») [25, с. 370]; «Доленько моя! / Глянь на мене, чорнобриву, / Моя доле неправдива, / Безталанна я!» (Т. Шевченко «Якби мені черевики...») [25, с. 428]; «Доленько моя! / Не дай мені вік дівувати...» (Т. Шевченко «Якби мені, мамо, намісто...») [25, с. 447]; «Мов через мінне поле, / Йду по останніх днях... / Спасибі ж тобі, доле, / Хоч за Чумацький Шлях!» (І. Низовий «Мов через мінне поле...») [53]; «Даруй мені, о доле золота, / Хоч спогад променистий / На краю / Життя!» (І. Низовий «Даруй мені, о доле золота...») [52, с. 122];

– **риторичних окликів**: «О доле! Доленько моя! / О боже мій! О мій єдиний!» (Т. Шевченко «Варнак») [25, с. 386]; «Доле! Доле!» (Т. Шевченко «Г. 3.» («Немає гірше, як в неволі...»)) [25, с. 407]; «Доле, нерозважному Івану / Дурману-вина бодай налий / Повну чару!» (І. Низовий «Мудрим вже ніколи я не стану...») [49, с. 56]; «Я голим прийшов / І піду / Голісінким – / Дякую долі! / А поки що голу біду / Вигулюю в голому полі» (І. Низовий «Я голим прийшов...»)[54, с. 13].

Для творів Т. Шевченка та І. Низового характерне використання контрасту в змалюванні концепту «доля». Зазвичай молоді, наділені вродою та чистим серцем, люди постають у їхніх поезіях знедоленими, і на цьому митці наголошують не раз: «Ані щастя, ні долі. / Тільки дав мені бог / Красу – карії очі, / Та й ті виплакала / В самотині дівочій» (Т. Шевченко «Ой одна я, одна...») [25, с. 327]; «Злая ж доля / Колючим терном провела, / Знущалася над красою!» (Т. Шевченко «Марія») [25, с. 544]; «Нащо тобі та стьожка – / В тебе ж немає кіс. / Й нащо тобі ті коси – / Долі ж у тебе нема?!» (І. Низовий «За хутором в сонячних сонях...») [55, с. 29–30].

За принципом градації концепт «доля» у творчості поетів переходить у свій протилежний полюс – «недоля»: доля – лукава доля – зла доля – недоля або безталання. Такий перехід цілком умотивований життєвою дійсністю обох митців: «Ні, не дави, туманочку! / Сховай тільки в полі, / Щоб ніхто не знав, не бачив / Моєї недоли!...» (Т. Шевченко «Наймичка») [25, с. 270]; «Може, озветься / Безталання

невсипуще / І нам усміхнеться. / Поєднає з недолею / І з людьми і скаже / Спасибі нам ... / І встане вранці / Веселий, і забуде знов / Свою недолю. / І в неволі / Познає рай...», «Розійдемося, рознесемо / В степи, в ліси свою недолю...» (Т. Шевченко «Відьма») [25, с. 314.]; «Чи то недоля та неволя, / Чи то літа ті летячи / Розбили душу?» (Т. Шевченко «Чи то недоля та неволя...») [25, с. 511]; «З низів недонищених – Боже дитя – / чи то як прокляття, / чи то як знамення, / явився я світу, / в безродне життя / прийшов сиротою, без благословення / й призначення долі...» (І. Низовий «До своєї біографії») [56, с. 42]; «...Набравшись вражень, знову повернусь / Додому, де ні крихти, ні крихтини, / На аркуші паперу переймусь / Недолею народу і родини...» (І. Низовий «Погодувавши вуличних собак...») [57, с. 19]; «Великий гріх о цій порі померти, / Хоча все більш недоля дошкуля – / Останньої – трагічної – пожертви / Не прийме в квітні матінка-земля!» (І. Низовий «Зелені крильця трав...») [57, с. 14]; «Мене і болем доля обділила: / Загублена батьків моїх могила / Моє життя згорбатила навек» (І. Низовий «Мене і болем доля обділила...») [24, с. 13]; «Всім прощаю усе, / бо мені здоганяти пора / Свою долю-недолю потойбіч, / у вічному полі...» (І. Низовий «Ні добра, а тим паче життя...») [38, с. 20].

Висновки і пропозиції. Отже, концепт «доля» досить широко представлений у ліриці Т. Шевченка та І. Низового, що є цілком закономірним, виходячи з біографій обох митців. У творчій манері змалювання лихої долі стиль обох поетів є дуже схожим. Відмінним є лише той факт, що у своїй поезії Т. Шевченко є більш радикальним у своїх позиціях: його палке, гостре слово звучить більш гучногосло, тоді як для стилю викладу І. Низового в поезії, де наявний концепт «доля», характерна здебільшого поміркованість, спокій та розсудливість, що простежується, однак, і в деяких поезіях самого Т. Шевченка. Подальший компаративний аналіз творчості митців дасть змогу провести більше паралелей у ліриці обох поетів, знайти прояви інтертекстуальності та розкрити особливості змалювання образу Кобзаря у поезії І. Низового.

Список використаної літератури:

1. Калашник В.С. Концепт «доля» в поетичній картині світу Тараса Шевченка / В.С. Калашник // Людина та образ у світі мови: вибрані статті. – Харків, 2011. – С. 175–179.

2. Кравець Л. «Доле! Доле! Моя ти співана воле!» (концепт доля у поезії Т. Шевченка) / Л. Кравець // *Культура слова*. – 2014. – Вип. 80. – С. 141–151.
3. Манько А. Мотив долі в поезії Тараса Шевченка / А. Манько // *Творчість Тараса Шевченка в контексті доби : матер. VII Регіон. студ. наук.-практ. конф. (12 бер. 2013 р., м. Луганськ) / ред. кол.: В.Г. Фоменко, Т.П. Шестопалова, І.Є. Бойцун ; ДЗ «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка»*. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – С. 53–57.
4. Масенко Л. Концепт доля в поезії Т. Шевченка у зіставленні з польським *los* і російським *судьба* / Л. Масенко // *Українська мова*. – 2014. – № 4(52). – С. 3–11.
5. Отрошко В.А. Поняття долі у світорозумінні Т. Шевченка / В.А. Отрошко // *Шевченківські читання : матер. Всеукр. міждисц. сем. молодих учених, аспірантів і студентів (27 бер. 2014 р., м. Чернігів) / ред. кол.: В.А. Личковах, О.І. Крук, Н.А. Ємець, І.О. Гаценко, С.В. Киселиця ; ЧНТУ*. – Чернігів : Вид-во ЧНТУ, 2014. – С. 35–36.
6. Низовий І. Ніхто наді мною не пан : [вибр. Поезії] / І. Низовий ; упоряд. Л.І. Низова. – К. : Укр. пріоритет, 2017. – 384 с.
7. Виноградська Г. Спогади Івана Низового як одне з джерел до вивчення... / Г. Виноградська // *Поетичні майстерні*. – Самвидав. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maysterni.com/publication.php?id=116519>.
8. Колесникова Л. Слово-символ як один з образних елементів поезії Івана Низового / Л. Колесникова // *Вісник ЛДПУ ім. Тараса Шевченка*. – 2000. – № 9 (29). – С. 190–193.
9. Кравчук О. Лінгвістичний аналіз поезії Івана Низового «Якщо приїдеш, то нічого...» / О. Кравчук // *Образне слово Луганщини : матер. XIV Всеукр. наук.-практ. конф. ім. В. Ужченка (15 трав. 2015 р., м. Старобільськ) / за заг. ред. проф. А.В. Нікітіної ; ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка»*. – Вип. 14. – Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. – С. 132–135.
10. Манько А. Постать Тараса Шевченка у творчому доробку І. Низового / А. Манько // *Творчість Тараса Шевченка в контексті доби : матер. IX Всеукр. студ. наук.-практ. конф-ції, присвяченої 95-річчю з дня заснування ун-ту / ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка»*. – Старобільськ : Б.в., 2016. – С. 33–36.
11. Неживий О.І. Художній світ і життєва правда Івана Низового / О.І. Неживий // *Сайт Полтавської обласної організації Національної спілки письменників України [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://www.poo-nspu.itava.org/2015/10/pravda-ivana-nyzovogo-nezhyvyj.html>.
12. Низова Л. Життя моє трива! / Л. Низова // *Поетичні майстерні*. – Самвидав. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maysterni.com/publication.php?id=123972>.
13. Ніколаєнко І.О. Функціонування варіантів дієслівних форм у поезіях Івана Низового / І.О. Ніколаєнко // *Лінгвістика*. – 2012. – № 3(2). – С. 160–169.
14. Пінчук Т.С. Мотив рідного краю як смислового домінанта у поетичному доробку Івана Низового / Т.С. Пінчук // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки»*. – 2014. – № 1(284). – Ч. I. – С. 96–104.
15. Постолова І.В. Літературознавчий аналіз художнього твору: функціонування поняття «концепт» / І.В. Постолова, Л.Ю. Зана // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки»*. – 2011. – № 3(214). – Ч. II. – С. 32–43.
16. Ставицька Л.О. Мовні засоби вираження наскрізного образу як елемента індивідуальної естетичної системи / Л.О. Ставицька // *Семасіологія і словотвір*. – К. : *Наук. думка*, 1989. – С. 98–102.
17. Дишлюк І.М. Теоретичні аспекти вивчення поетичного концепту / І.М. Дишлюк // *Концептологія в системі гуманітарних наук : зб. наук. праць за матер. Всеукр. наук.-практ. конфер.* – Полтава : ПДПУ, ФОП М.Ф. Гаража. – С. 30–33.
18. Низовий І.Д. Отак і живу / І.Д. Низовий. – Луганськ : Луга-принт, 2005. – 40 с.
19. Суворова Л.К. Художнє втілення концепту смерті в ліричних творах Тараса Шевченка / Л.К. Суворова // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. – 2014. – Вип. 6. – С. 299–304.
20. *Філософський словарь* / под. ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
21. Дзюба І.М. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І.М. Дзюба. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – 720 с.
22. Чуб Д. Живий Шевченко: невігадані оповіді / Дмитро Чуб. – К. : Ярославів Вал, 2013. – 272 с.
23. Низовий Іван Данилович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Низовий_Іван_Данилович.
24. Низовий І.Д. Вівтар / І.Д. Низовий. – Луганськ : Райдуга, 1995. – 120 с.
25. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко. – К. : Дніпро, 1985. – 640 с.
26. Іван Низовий. ...і вищої в житті не знаю честі... / *Поетичні майстерні*. – Самвидав. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maysterni.com/publication.php?id=123415>.
27. Низовий І.Д. Калини жар на полотні снігів / І.Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2007. – 168 с.

28. Низовий І.Д. Село моє, Сула моя / І.Д. Низовий. – Луганськ : Луга-принт, 2005. – 92 с.
29. Низовий І.Д. Пролог до епілогу / І.Д. Низовий. – Луганськ : Луга-принт, 2004. – 200 с.
30. Низовий І.Д. Хрущі над вишнями / І.Д. Низовий. – Луганськ : Шлях, 1999. – 96 с.
31. Низовий І.Д. Лелечі клементи в тумані / І.Д. Низовий. – Луганськ : Віртуальна реальність, 2010. – 264 с.
32. Низовий І.Д. Білолеbedія / І.Д. Низовий. – Луганськ : ПП В.І. Афанасьєва, 2008. – 108 с.
33. Низовий І.Д. Живу за юліанськими календами / І.Д. Низовий. – Луганськ: ПП В.І. Афанасьєва, 2010. – 220 с.
34. Низовий І.Д. Жура за журавлями / І.Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2003. – 100 с.
35. Низовий І.Д. Дурман-трава / І.Д. Низовий. – Луганськ, 2003. – 96 с.
36. Низовий І.Д. Тобі моє серце / І.Д. Низовий. – Донецьк : Донбас, 1980. – 64 с.
37. Низовий І.Д. Збудило опівночі серце / І.Д. Низовий. – Луганськ : Осирис, 1998. – 84 с.
38. Низовий І.Д. Остання електричка на Ірпінь / І.Д. Низовий. – Луганськ : Укрроспромаш, 2001. – 88 с.
39. Низовий І.Д. Я з такої глибинки / І.Д. Низовий. – Луганськ : Русь, 1999. – 76 с.
40. Низовий І.Д. Сльоза небесна / І.Д. Низовий. – Луганськ : Укрроспромаш, 1997. – 56 с.
41. Низовий І.Д. Це – мій вертеп... Лірика відчаю і надії / І.Д. Низовий. – Луганськ : Луган. обл. оргція СПУ, 1996. – 76 с.
42. Низовий І.Д. Народжуються квіти / І.Д. Низовий. – Ужгород, 1964. – 46 с.
43. Низовий І.Д. І калина своя, і тополя / І. Д. Низовий. – Донецьк : Донбас, 1993. – 80 с.
44. Низовий І.Д. По промінчику доброти / І.Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2003. – 80 с.
45. Низовий І.Д. Під жайворами, під журавлями / І.Д. Низовий. – Луганськ : ЧП В.Р. Сувальдо, 2010. – 128 с.
46. Низовий І.Д. Біла вежа – рідний Вавилон / І.Д. Низовий. – Луганськ : ПП В.І. Афанасьєва, 2007. – 116 с.
47. Низовий І.Д. Мажор в мінорі / І.Д. Низовий. – Луганськ : Світлиця, 2006. – 100 с.
48. Низовий І.Д. Передсвітень / І.Д. Низовий. – Луганськ : ПП Котова, 2003. – 76 с.
49. Низовий І.Д. Від травня до травня / І.Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2002. – 88 с.
50. Низовий І.Д. Горобина ніч / І.Д. Низовий. – Луганськ, 1992. – 64 с.
51. Низовий І.Д. Поза раєм / І.Д. Низовий. – Луганськ : Укрроспромаш, 2001. – 200 с.
52. Низовий І. Мов через мінне поле... / Іван Низовий // Поетичні майстерні. – Самвидав. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maysterni.com/publication.php?id=123412>.
53. Низовий І.Д. Білопілля-Верхосулля / І.Д. Низовий. – Луганськ : Укрроспромаш, 1997. – 68 с.
54. Низовий І.Д. Пракорінь / І.Д. Низовий. – Кременна : Вихід, 1993. – 44 с.
55. Низовий І.Д. Самопізнання / І.Д. Низовий. – Луганськ : ПП В.І. Афанасьєва, 2006. – 100 с.
56. Низовий І.Д. Значить більше, ніж просто пісня / І.Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2002. – 80 с.

Манько А. Н. Поэтический концепт «судьба» в концептуальных идеосферах Тараса Шевченко и Ивана Низового

В статье осуществлена попытка компаративного анализа особенностей изображения поэтического концепта «судьба» в концептуальных идеосферах Т. Шевченко и И. Низового. На основе большого поэтического материала прослежены общие и отличительные черты в идейно-содержательном плане и плане выражения рассматриваемого концепта в творчестве обоих мастеров поэзии.

Ключевые слова: идеосфера, концепт, лирика, судьба.

Manko A. The poetic concept of “destiny” in the conceptual ideospheres of Taras Shevchenko and Ivan Nyzovyi

The attempt of comparative analysis of the concept “destiny” in T. Shevchenko and I. Nyzovyi’s lyrics is represented in this article. Similar and different features in the ideological plan and plan of expressing of the considered concept in the works of both artists are traced in the article on the basis of a lot of the poetic material.

Key words: destiny, ideosphere, concept, lyrics.